

JÓ TÁRSASÁGBAN

beszélgetések

Bálint Andrással

MAGNET

Jó társaságban

Jó társaságban
Schiller Erzsébet beszélgetései
Bálint Andrással
irodalomról, színházról, filmről,
előadóművészetről
(Részlet)

(Részlet)

Magvető

© *Bálint András és Schiller Erzsébet, 2010*
Magvető Könyvkiadó és Kereskedelmi KFT.
www.magveto.hu

ISBN 978-963-14-2884-1

A könyvben szereplő fényképek készítői:
Baldóczi Csaba, Bálint Dániel, Beller Rezső, Do-
winski, Wolfgang, Gothár Péter, Hanzi, Jirži, Ke-
leti Éva - MTI, Kende Tamás, Koncz Zsuzsa, Mar-
kovics Ferenc, Szabó Barnabás - Népszabadság.
*A további képek családi fotók, vagy készí-
tőiknek nevét nem sikerült kiderítenünk.*

„Egyszer egy bús éjfél-tájon, míg borongtam zsongva, fájón...”

Színpad és irodalom nem választható el egymástól. Hihetnénk, hogy a színész mindennapi kenyere az irodalom. Ugyanakkor kevés színész kelti azt a benyomást, hogy az irodalom – a drámai irodalom eljátszandó szövegein túl is – érdeklí, énjének fontos részét alkotja. Az ön esetében viszont köztudomású, hogy izgatja a szépirodalom mindenféle formája: színészként a drámai szerepek mellett pályája fontos részét alkotják az irodalmi estek, az utóbbi években a televízióban is többször láttuk irodalmi műsorokban, vetélkedőkben, beszélgetésekben, amelyek során újfent kiderült, hogy nemcsak játszik, hanem olvas is. Mindig fontos helye volt az életében az irodalomnak?

Az én irodalmi tevékenységem tulajdonképpen egy biciklikirándulással kezdődött. Ócska Csepel bringákkal lementünk a Velencei-tóhoz, az egész osztály. Tizenöt évesek voltunk, kedves osztályfőnökünk, akit kopaszsága miatt Kriptonnak hívtunk, kísért bennünket oldalkocsis motorkerékpárján. Kemény és fárasztó volt az út, föl kellett tekerni a kamaraerdei emelkedőn, nagyon kimerülten értünk haza, és még aznap este leírtam élményeimmet. Versben! Így kezdődött: *Tekerek fel a Kamarán, / S az előző motorról / Tanár kiált rám: / „Hajtsál János, Péter, / Mindjárt itt van Velence!” / Hogyne lenne, itt van persze / Csak negyven kilométer!... és folytatód- tak a dilettáns klapanciák. Osztálytársam volt Várady Szabolcs, a kitűnő költő, jó barátok voltunk – a budai József Attila Gimnáziumról van szó –, Szabolcs is megénekelte ezt a kirándulást, és verses beszámolóinkat kiraktuk az osztályban a falíújságra. Így kezdődött. Szabi úgy rövidítet-*

te a nevét, hogy *-ady*, tehát Várady. Én meg erre kitaláltam, hogy *-int and-*. Ezeken a neveken írtunk a faliújságra, az ő névrövidítése szellemesebb volt, a versei pedig lényegesen jobbak. Ő közben már összebarátkozott a gimnáziumban Bence Gyurival, aki eggyel fölöttünk járt, Sumonyi Papp Zoltánnal még valamilyen lapot is szerkesztettek, és egyre jobban megtalálta a helyét az irodalom berkeiben. Kezdet Vas Istvánékhoz is följárni, akiknek később afféle fogadott fiuk lett, Füst Milán is fogadta őt a szentély-otthonában. Szabolcs falóban elkezdte a költői pályáját, rólam meg kiderült, hogy egyáltalán nem tudok verset írni, hiába ontom magamból a költeményeket. Például egyik első művem címe *Vasárnap délután*, és így kezdődik: „*Monoton unalom kísért, / ásítok halkán. / S mindez azért, / mert vasárnap van...*” Viszont már ekkor készítettem néhány műfordítást, ugyanis kaptam az angoltanárnőmtől egy háromkötetes szöveggyűjteményt nyolc évszázad legjobb angol verseiből. Elkezdtem fordítani.

Ezek azok a fordítások, amiket én is láttam? 58-59-esek. Nagyon jók.

Köszönöm, ez jólesik így ötven év után is! 15 éves voltam és vadul fordítottam Shelley, Oscar Wilde, Keats, Blake verseit, magyarítottam a *Loreleyt* Heinétől és Goethe *Erlkönig-jét* is.

Tíz verset fűzött abba a dossziéba, amelyben első előadóestjének szövege is van. Német és angol versek. Ilyen jól tudta ezeket a nyelveket?

Angolul jobban, németül kevésbé, ez egyébként a mai napig így van, persze használtam a szótárt. Amúgy nyelvtanulásilag nagyon hasznos volt.

Szavalt később ezekből a versekből?

Nem. Viszont tavaly a Radnóti-évforduló kapcsán nézegettem Radnóti műfordításait, és rájöttem, hogy Shelley-től a *Dalt* én is lefordítottam.

P. B. Shelley: DAL
Bálint András fordítása

Egy gyászoló madár gubbasztva vár
A téli ágon ott.
Fagyott a szél, bús a határ,
S a víz is megfagyott.

A föld kopár, az ág levéltelen,
Dermedten zsong a csend,
Csak egy malom bűg végtelen
A parton odalent.

Érdekelt az irodalom, sokat olvastam. Ehhez még hozzá tartozik, hogy volt egy matektanárunk, Laky Péternek hívták, akinek az édesapja egy Toronyi Imre nevű színész volt, talán még harminc éves sem volt, amikor minket tanított. Csodálatos tanár volt, matematikus létére ő adott először kezembe Thomas Mann-novelláskötetet, Stefan Zweiget is ajánlotta, a *Sakknovellát*, az *Érzelmek zűrzavarát* és az *Égő titok* címűt. A gimnázium egy irodalmi estjén Laky tanár úr, aki annak idején színész akart lenni, elmondta Edgar Allen Poe *A Holló* című versét, a Tóth Árpád-fordításban: „*Egyszer egy bús éjféltájon, míg borongtam zsongva, fájón...*”, és jött a sötét refrén: „*S szólt a Holló, sohamár!*” Ez frenetikus hatást tett rám. Ha pontosan meg kell jelölni, mikor határoztam el, hogy ezt a pályát választom, akkor ez az este volt az. Elsős gimista lehettem, tehát úgy 15 éves, és Laky

tanár úr mondta a József Attila dísztermében *A Hollót*, forgatta a szemét, üvöltött és suttogott, kacagott és zokogott, és mi ott ültünk Szabolccsal, és el voltunk ájulva. Másnap vettem egy verseskötetet, az volt a címe, hogy *Énekek éneke*. Szerelmesvers-antológia, kis zöld kötet, megvan ma is, talán az Európa adta ki. Ebben a világirodalmi válogatásban voltak szerelmes versek Anakreóntól Radnótiig, köztük persze *A Holló* is, mert az szerelmes versnek minősült. Meg Poe-tól a *Lee Annácska* is, Goethe-szerelmesversek, Keats-szerelmesversek, meg gyönyörű oroszok Puskin-tól Jepszenyinig. Így erősödött fel a versek, a versmondás, a színészet iránti vonzalmam. Elkezdtem verseket tanulni, mondtam is úton-útfélen, kísérgettem a lányokat az utcán, talán még a kezüket sem mertem megfogni, de verseket mondogattam a fülükbe. A színészet nálam a versmondásból eredt.

Ez jelentette a színpadot, a színművészetet?

Nem csak ez. Már játszottam a József Attila Gimnázium színjátszó körében, ahol együtt szerepeltünk a szomszédos Kaffka Gimnázium színjátszó lányával, így alkalom nyílt lányokat megismerni, esténként együtt próbálni velük, utána haza lehetett őket kísérni. Ne felejtjük el, hogy ez évekkel a koedukáció előtt zajlott. Első szerepem az *Anna Frank naplójában* Peter van Daan volt, aki Anna szerelmese abban a bizonyos padlásterben, ahol a két családot bújtatják. Együtt játszottunk Szilágyi Tibivel, ő eggyel fölöttem járt, és Szombathy Gyuszival, aki kettővel alattam. Óriási sikerünk volt a gimiben. Felhagytam a versírással, egyértelművé vált, hogy az osztályban van, aki jobban versel, mint én.

Ebben a vonatkozásban pech Várady Szabolcs osztálytársának lenni.

Igen, de egyben szerencse is, mert megóvta a magyar költészetet egy dilettánstól. Negyedikes korunkban Szabolccsal készítettünk egy *Barokk estet* a gimnázium dísztermében: Shakespeare, Milton, Racine, John Donne, Monteverdi. Szabolcs szerkesztette és konferálta, én rendeztem, drámarészleteket adtunk elő, verset is mondtam. Emlékszem, Szabi a bevezetőjében, amikor a barokkos szófordulatokról beszélt, egyszer csak kiintett, én pedig félrecsaptam a függőnyt, és eldörögtem a *Lear királyból* Kent átkát, Füst Milán fordításában: „*Cudar vagy és bitang, húsmaradékok kedvelője, rongy - aljas hetvenkedő, ágrólszakadt barom, te háromköpenyes és százfontos mocskok, te gyapjuharisnyás bitang és nyúlszívű...*” Valahol itt belesültem a szövegbe, és úgy fejeztem be, hogy „*Bumm!*” Szabi a röhögéstől alig tudta folytatni.

Dollárpapa, József Attila Gimnázium, 1961, Szombathy Gyulával

Ebben az évben játszottuk Gábor Andortól a *Dollárpapát*, Hermann István rendezte, aki a Kaffkában tanított irodalmat, én játszottam a „darvasivánt” (a szerep nevére nem is emlékszem, akkoriban ment a film Darvas főszereplésével), partnereim voltak Jordán Tamás és újra Szombathy Gyuszi. Hermann filozófus volt, Lukács-tanítvány, '56 után számúzték gimnáziumba tanárnak. Heller Ágnes volt akkor a felesége, följártam hozzájuk, felnőtt számba vettek, jó társaságba kerültem, sok érdekes emberrel találkozhattam. Egyik este elmondtam nekik a felvételi anyagomat: a verseket és monológokat. Meghallgattak, hozzászóltak. Érettségi után, amikor már összetetegeződünk, leültünk a Luxor kávéházban, és fölvettem Hermann-nak azt a kérdést, melyre már régen készültem: Pista, kérlek, mondd meg nekem, hogy a szocializmus miért jobb, mint a kapitalizmus? Hermann hunyorogva rám nézett, elmosolyodott, és azt mondta, hogy nem jobb. Bennem egy világ dőlt össze, hogy ő, a hithű kommunista (akkor annak hittem) sem hiszi jobbnak ezt a világrendszert.

Nyilván mondott verset addig is, amíg bekerült a főiskolára.

Hogyne. Ugyanis harmadikos gimnazista koromban elmentem az Egyetemi Színpadra, és óriási szerencsémre találkozhattam Pártos Gézával, a csodálatos színészpedagógussal, aki akkor az ottani színjátszókört vezette. A *mizantróp*ból adtunk elő részleteket és a *Pathelin mester*ből, partnereim Fodor Tamás és Kertész Péter voltak, játszottam még valami szovjet vígjátékban egy korrupst középkorú üzletkötőt, még a szerep nevére is emlékszem: Kirpicznyikov elvtársnak hívtak. Eljártam a versmondó körbe is, Surányi Ibolya vezette kitűnően, nagy ambícióval.

Verselemzést és versmondást tanultunk tőle, néha Fischer Sándor jött beszédtechnikát tanítani. Közben a József Attila Gimnáziumban részt vettünk a szavalóversenyeken Jordán Tamással, aki évfolyamtársam volt. Hol ő nyert, hol én. Mindig volt egy kötelező József Attila, meg egy szabadon választott valami. Én az *Ikrek havából* mondtam részletet szabadon választottként: *„Két hónapja halt meg apa. A néni ágyában fekszem, magas sötétbarna öregasszony ágyban, a húsos és puha ágynemű körülvesz, fogva tart melegével...”* Nagyon szomorúan mondtam, sajnáltam meghalt anyukámat és ikertestvéreimet, de legfőképpen önmagamot. Korábban Keres Emiltől hallottam ezt a részletet az Egyetemi Színpadon, és nagy hatást tett rám, nagyon inspirált, ahogy ő előadta. Jordán a *Kései siratót* mondta a szavalóversenyen őrzöngő fájdalommal, habzott a szája, taknya-nyála egybefolyt, rettenetesen odavolt, égett vagy 42 fokok lázban. Mi akkor tizennyolc évesen nagyon aktív kultúréletet éltünk, szavaltunk és színjátszottunk. Elválaszthatatlanul. A főiskolai felvételin a *Nagyon fájt* mondtam és a *Szeretlek kedvesemet*, erre pontosan emlékszem, még vizet is kértem a két versmondás között, úgy gondoltam, majd jobban emlékszik rám Sulyok Mária és Ádám Ottó, ők felvételiztettek. Bekerültem már az első évben, Gosztonyi János lett a beszédtanárom - jó tanár volt. Mert a főiskolán a színészmesterség után a második legfontosabb tantárgy a beszéd, az úgynevezett művészi beszéd. A nyolcvanas-kilencvenes években én is ezt tanítottam, két osztályt végigvittem, később néhány alkalommal kurzust adtam versmondásból. Egy színinövendék hosszú ideig mond verset. Aztán abbahagyja. Van, aki egy életre fölhagy a versmondással, és vagyunk néhányan, akik folytatjuk. Én tulajdonképpen folyamatosan mondtam verset.

Mit tanult, illetve mit tanított a beszédórakon?

Eleinte sok technikát kell megtanulnia egy növendéknek: milyen a helyes légzés, a gazdaságos hangképzés, a pontos artikuláció. A beszédtechnika-tanárok elkezdik a hangzóhibák javítását, sokat kell gyakorolni. A *Toldi* például nagyon jó tananyag az első évben, itt jól lehet tanulni a ritmikus versbeszédet. Eleinte inkább verset mondanak, például Arany-balladákat, és folyamatosan térünk át a drámai jelenetekre, később már Shakespeare-monológok és párjelenetek kerülnek színre. Nekem az az elvem, hogy ne váljon el egymástól a beszéd és a színészet.

Ez elég nyilvánvalónak tűnik.

Főiskolai vizsgaelőadás, Gorkij: *A nap fiai*, 1964

Azt tapasztaltam, hogy egy kezdő színinövendék hitelesen és személyesen játssza a színészmesterség órán a helyzetgyakorlatot, de egy szavát sem érteni, mert pocsekul beszél. A beszédórán viszont gyönyörűen artikulál, de hazugul játszik. E két jelenség egymáshoz közelítése tulajdonképpen a főiskola legfőbb feladata. Úgy mondhatom, hogy én beszédközpontú színészetet tanítottam,

tehát Euripidészt, Victor Hugót és Racine-t, illetve Oscar Wilde-ot, Schnitzlert és Molnár Ferencet. Látszólag távol van egymástól a klasszikus verses dráma és a társalgási vígjáték, mégis mindkettőben ugyanaz a lényeg: kevés mozdulattal, verbálisan kifejezni magunkat. Ezt nevezem én beszédközpontú színészetnek. Mostanában meghívják egy-egy osztályba önálló est kurzust adni, ilyenkor ki-ki összeállít magának tíz-húsz percnyi személyes anyagot: verset, prózát, dokumentumot. Van, aki a saját írását adja elő. Ezek fontos önismereti órák is.

Törőcsik Marival, Nemzeti Színház, Pavel Kohout: *Negyedik nővér*, 1963

Az irodalmi estek egyik érdekessége, hogy a szövegek – vers és próza – összefonódnak az előadó személyiségével. A közvetlen önkifejezésre valószínűleg alkalmasabb egy előadóest, mint egy – mégoly személyre szabott – drámai szerep. Gondolt-e ilyesmire, mikor összeállította az első estjeit? Vagy úgy vélte, hogy az előadóművészet hagyományait folytatja?

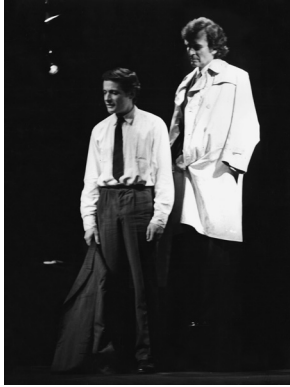
Messzire visz ez a kérdés. Egyrészt oda – és ezt ki kell mondani –, hogy a magyar színháztörténetben a nagy versmondók ritkán voltak jó színészek. Pontosabban sikertelen színészek voltak. Ascher Oszkár – sikertelen színész, nagy versmondó.

Ascher Oszkár nem volt, nem is akart színész lenni. Mérnöknek készült, de végül a versmondásra tette fel az életét. A korszak legnagyobb íróival előadóművészként közeli kapcsolatban állt: Babits, Kosztolányi, Karinthy, Móricz, József Attila barátjuknak vallották. Beszámolóik sora szól arról, hogy maguk a szerzők mintegy „felfedezik” saját művüket, miután meghallgatták Ascher előadásában. Ha van színész, aki számára a legfőbb intellektuális érték a vers, a legfőbb feladat pedig ennek az értéknek a felmutatása – az Ascher Oszkár. Mikor a maga előadójáról beszélgettünk Keres Emillel, többek között azt mondta, hogy a maga fellépése láttán Ascher jutott eszébe. Nyilván nem Ascher előnytelen külseje, beszédhibája, színháztól távol eső múltja, hanem „a légköre, a vallani akarása, a szerkesztői bátorsága” miatt, ahogyan Keres Emil megfogalmazta.

Különös a sors. Keres Emil, aki elődöm volt a Radnóti igazgatói székében, hasonlít engem Ascher Oszkárhoz, aki ugyanebben az épületben szintén színigazgató volt: 1947-ben Pódium Kabarének hívták színházunkat. Valóban Ascher a huszadik századi magyar előadóművészet emblematisztikus alakja, de Várkonyi Zoltán Művész Színházában már gyakran szerepelt színészként karakterszerepekben, ezeket büszkén emlegeti önéletírásában, és a hatvanas évek elején sok magyar filmben is játszott. Visszatérve a versmondókra, Gáti József például nem lett igazán jelentős színész, viszont gyönyörűen szavalt és óriási beszédtanár volt. Horváth Ferenc, Szentpál Mónika, Jancsó Adrienne – szintén ebből a nemzedékből – ugyancsak inkább versmondók. Jártam az Egyetemi Színpadra, és hallgattam az ő előadójukat. Gyönyörűen beszéltek magyarul, nagyon in-

telligensen szavaltak, de szerintem nem voltak igazán jó színészek. Persze akadtak kivételek, akik versmondónak és színésznek is nagyok voltak: Major Tamás különös és nagyszabású színész volt, úgy mondott József Attilát és Petőfit, ahogy senki, Latinovits Ady-estje frenetikus volt. Soha nem felejttem el Bessenyeitől *A vén cigányt*, néha Sinkovits és Kálmán Gyuri is kiállt a pódiumra, de a döntő hatást rám Mensáros tette 1966 őszén az Egyetemi Színpadon: *A XX. század, Mensáros László önálló estje*. Amúgy Mensárossal én jó barátságba keveredtem. Negyedéves, végzős főiskolásként a Radnóti Színpad elődjén, az Irodalmi Színpadon együtt játszottam vele, Ádám Ottó rendezett itt egy Fehér Klára-egyfelvonásost. Egy fiatal egyetemistát játszottam, aki találkozik valahol a francia Riviérán egy öreg fasisztával, egy magyar nyilassal. Ezt játszotta Mensáros, innen ered a barátságunk.

Kapcsolatom ezzel az intézménnyel, ahol huszonöt éve igazgató vagyok, 1965-ben kezdődött. Később játszottam itt többször is, de soha nem voltam tagja a társulatnak. Szerepeltem Verebes Pista egyfelvonásosában, egy Örkény egyperceséből készült összeállításban, egy latin-amerikai estben, aztán '76-ban a felújított Radnóti Színpad *Sem emlék, sem varázslat* című nyitóestjén is szerepeltem, többedmagammal. Keres Emillel ketten mondtuk az összes Radnóti-eclogát. Én voltam végig a Költő, és ő mondta a Hangot, a Próféta, a Pilótát, a Pásztort. Megismertük egymást, kedvelt engem, én becsültem és tiszteltem őt. Annak idején többször invitált ide verset mondani és vendéggéjtszani, még a színház művészeti tanácsába is meghívott. Az ő igazgatása idején került színre a Kosztolányi-estem, meg a *Szép Ernő és a lányok* című dolgozatom. Különös, hogy most az én hívásomra gyakran játszik itt, az utóbbi időben éppen a *Solness építőmesterben* és az *Oidipusz gyermekeiben* vagyunk partnerek.

Keres Emillel, *Sem emlék, sem varázslat*, Radnóti Színpad, 1976

Említette, hogy Keres Emiltől hallotta az Ikrék havát az Egyetemi Színpadon, majd az a színház, ahova hívta magát, az előadóestjeinek is természetes elődje. Sőt, a hagyomány a mai Radnóti Színház – a korábbi Irodalmi, majd Radnóti Színpad – falai között még régebbi. Keres Emil a régi Irodalmi Színpad estjeit és a műfaj akkori helyét felidézve mesélte: „Én magam is mint fiatal, kezdő színész részt vettem előadóesteken. Felléptem négyes estekben, ahol minden előadóra jutott egy félóra. De voltak önálló előadóestek is az akkori nagy nevekkal, mint Gáti József, Horváth Ferenc, Ilosvai Katalin, Jancsó Adrienne. Az esteket minden előadó maga állította össze, ettől volt igazán vonzó ez a műfaj.”

Jártam az Irodalmi Színpadra is, de gyakrabban az Egyetemi Színpadra, hallottam ezeket az esteket. Számomra a követendő példakép Mensáros lett, aki A XX. században szakított azzal a hagyománnyal, hogy elég kiállni és szépen el-

mondani kedvenc verseinket. Kiderült, hogy ha valaki erre energiát fordít, hajlandó gondolkodni és alapos munkát fektetni az összeszerkesztésbe, akkor valami értékes jöhet létre, akár színháznak is nevezhetjük. Mensáros önálló estje azért volt fontos és jó, mert ott kiállt egy színész és elmondta, ami számára lényeges volt a XX. századból – Nobel Alfréd végrendeletétől kezdve Fellini *8 és fél*-monológjáig, és közben Ady és Thomas Mann, Gorkij és Karinthy, Francis Jammes, Komlós János, Zelk Zoltán, Pilinszky és Vas István.

Megjelent lemezen is.

Hanglemezen, tévében, rádióban, tele volt vele az ország. Egyébként néhány évvel később megjelent egy kötet *Egyedül a pódiumon* címmel, benne Mensáros estje, ám Horváth Ferenc és Jancsó Adrienne műsora mellett az én *Magyarország messzire van* című összeállításom is. Az ő 1966-os bemutatójából igazi nagy ügy lett. Mensáros, az '56-os elítélt, aki ült másfél évet, aztán száműzték a pályáról, később Szolnokon játszhatott, és csak a '60-as évek közepén került vissza Budapestre. Intelligens színész volt, ebből az estből kiderült a világlátása. Nemcsak az, hogy a XX. századot milyennek látja, hanem átjött a katolicizmusa, a kultúrája, humora, embersége. Én akkor azt gondoltam, hogy jaj, de jó lenne egy ilyet csinálni, és tulajdonképpen ennek következménye a *Tékozló fiúk* című első önálló estem.

Mensáros előadóestjének sikerét talán segítette a neve is: amikor Mensáros kiállt a színpadra a '60-as években, akkor már mindenki tudta, hogy ki ő.

Nem feltétlenül. Bár akkor már a Madách Színház színésze volt, és filmek is voltak mögötte, de meg merem kockáztatni, hogy ő *A XX. század* című estjével lett igazán elismert és jelentős színész. Amúgy egyik legfontosabb tanítómesterem volt. Imádott tanítani, prédikálni, fiatalokkal foglalkozni, nagyon is utánozható hanghordozásával profétálni, és persze rengeteget hülyéskedni. A mai napig hallom a tanácsait. És játszom a szerepeit. Ugyanis az utóbbi években – talán nem egészen véletlenül – több olyan figurát is alakítottam, melyek hozzá fűződnek. Az *Aranysárkány* Novák tanár úrja, Dr. Dorn a *Sirályban*, Csebutikin a *Három nővérben*, legutóbb pedig a *Mégis, kinek az élete?* főorvosa. Most készülök egy Mozart-opera prózai szerepére, én leszek a *Titus kegyelmében* a narrátor. Ezt is Mensáros játszotta.

Mensáros estjének minőségét, hitelét a személyesége – és Mensáros személyisége – adta meg. De ha Mensáros nem volt még híres abban az időben, ahogy mondja, akkor a nézői érdeklődéshez nem segítette hozzá a neve. Az ön esetében ez talán másképpen alakult. Gondolom, vonzotta a nézőket, hogy a meghívókon, plakátokon a magyar klasszikusok neve mellett egy nem kevésbé ismert név, Bálint Andrásé állt. Mikor veszi magának az ember a bátorságot, hogy saját magáról beszéljen? Miért, mitől olyan biztos abban, hogy fognak rá figyelni? Ez az előadó- és az alkotóművész bátorsága egyszerre?

Mensáros Lászlóval, Irodalmi Színpad, 1965

Az ember azért jött erre a pályára, hogy megismerje önmagát, hogy saját magáról beszéljen. Ez egy exhibicionista foglalkozás. Csak az egyes szám első személy, a személyesség ereje, csak az egyéni mondandó tehet egy színészi alakítást igazán emlékezetessé. Bár a film és a színház némileg különböznek egymástól, a színész személyiségének hitele és ereje mindegyikben a legfontosabb. Ha nem hiszem, hogy figyelni fognak rám, ha nem állok ki bátran, akár vakmerően, ha nem vagyok biztos saját magamban, az egyes szám első személyemben, testi és lelki önmagamban, akkor nem is fogok érdeklődést kelteni. Minden színész önmagát tartja a legjobbnak, ez az önbizalom. Távolról néha nagyképűségnek hat vagy gőgnek, de higgye el, e nélkül nem lehet szerepelni, nem lehet színpadra lépni! Ez színészi létezésünk lényege.

Az estjeit mindenki színdarabnak, monodrámának szokta hívni. Egy monodrámának ugyanakkor sajátossága, hogy le van írva, és bárki eljátszhatja, még akkor is, ha a szerző írás közben egy adott színészt látott a szeme előtt, úgymond neki írta. Attól még

eljátszhatja más is, és ha jó a darab, évtizedekkel később is játsszák a színházak. Ebben az esetben ez lehetetlennek tűnik.

Ez igaz, ezek az összeállítások valóban személyre szólóak. Nem hiszem, hogy bárki elmondhatná Mensáros *A XX. század* című estjét, mert az rá szabódott, önmagának készítette. Az én Kosztolányi-estemet sem mondhatná el más, mert én azt magamra szabtam, az akkori harmincöt éves önmagamra. A *Tékozló fiúk* című önálló estem idejében huszonöt éves voltam, az összeállítás egy lázadó, önmagát tékozlónak vélő fiatalemberre készült. A *Szép Ernő és a lányok* című összeállítást sem játszhatja el más.

Mégis, a leginkább ebben képzelhető el más színész.

Talán azért, mert ez mégiscsak egy kétszemélyes önálló est – bármilyen furcsa önállónak nevezni egy kétszemélyest –, vannak benne szonok, jelenetek és levelek, ez már olyan színházszerű. De egy másik színész mégsem játszhatná el, mert ez a szerep arra a negyvenéves Bálint Andrásra lett szabva, aki úgy gondolkodott, úgy nézett ki, olyan alkatú volt, amilyen én voltam akkor.

Irodalmias túlzással azt mondhatjuk, hogy az élete vagy legalábbis a nyilvánosság számára megmutatni kívánt életrajza kiolvasható önálló estjeinek sorozatából. A Radnóti Színházban játszott estjei kapcsán a korabeli kritika is rögtön azt emelte ki, hogy Bálint András saját magát mondja el. Honnan tudja a néző, hogy ez nem egy olyan szerep, mint bármelyik másik? Miért tudjuk, hogy miközben Kosztolányit, Babisot vagy Szép Ernőt mond, saját magát mondja el?

Ezeket a szerepeket én osztottam magamra és én írtam magamnak. Nem a saját szavaimmal írtam, de én válogattam és én ollóztam össze. A szó szoros értelmében ollóztam, mivel én annak idején ollóval és ragasztóval dolgoztam. A mai napig ilyen régmódi vagyok: lemásolom egy könyvből, kivágom és beragasztom egy füzetbe. Ezeket én vagdostam össze magamnak, egyes szám első személyben szólnak. Igyekszem sok személyeset beleszerkeszteni, keresem az önéletrajzokat, a levelezést, hamar odalapozok a kötetek végén található „tréfák, személyes érdekű apróságok, rögtönzések, töredékek” fejezetre. Nem véletlen, hogy a napló mint műfaj többször is megjelenik műsoraimban: *Radnóti naplója, Márai naplói, Ami a Márai naplóból kimaradt.*

Személyiségének részét alkotják ezek az írók – írják a kritikák a Radnóti-, a Kosztolányi-, a Márai-est után. Tehát úgy látják a kritikusok – én is –, hogy ezek más jellegű alakítások, mint egy drámai szerep.

Az ördög, Radnóti Színház, 2002, Schneider Zoltánnal és Gubás Gabival

Ezek is alakítások. Egyik este Szerebrjakov professzort játszottam, a másikon George-ot a *Nem félünk a farkastól*-ban és harmadik este az ördögöt Molnár Ferencről. Egy rigolyás, betegségtudatos, önző öregember a *Ványa*

bácsiban, Molnár főhőse egy korosodó sármőr, laza úriember, aki mindent megold, mindent a legjobban tud. George a *Farkasban* viszont egy tehetségtelen, elnyomott tanársegéd, aki lázad a felesége ellen, és kétségbeesésében leissza magát. Három különböző karakter, egyiket kedden játszottam, másikat szerdán, harmadikat csütörtökön. És pénteken Kosztolányi-estem volt, szombaton meg a *Máraival* léptem föl. Ezek is szerepek, így lehet nekem Radnóti-énem, vagy Szerebrjakov-énem, Babits-énem, vagy George-énem. Egy színésznek nagyon sokféle énje van, viszont bizonyos szerepekre nem alkalmas. Nem osztanám magamra például Ady szerepét vagy Berzsenyiét, de Vörösmartyt és József Attilát sem. Mert azok az alkatok, az a hang nem én vagyok. Bár csodálom őket, és időnként mondok Vörösmartyt, Adyt és mondok József Attilát – őt különben sokat mondtam fiatalon –, de azt gondolom, hogy alkatilag ezek nem az én szerepeim.

Ványa bácsi, Radnóti Színház, 1996, Kováts Adállal és Schell Judittal

Ha nem is tudná Adyt eljátszani, biztosan van olyan Ady-szöveg, amin keresztül valamit el akarna mondani.

Mondtam már Adyt, de Ady szerepe – az nem az én szerepem. Biológiailag nem én vagyok, nem olyannak születtem, nem olyan a bőröm, nem olyan a szemem színe, nem olyan a hangom, és ami a legfontosabb, nem olyan a gondolkodásom. Bennem több a lágyság, az irónia, a ráció, a sármszerűség, vagy minek mondjuk ezt, tehát a „kosztolányiság”. De az az eruptív erő nincs meg bennem, és azt nem is tudnám ábrázolni, nem lennék jó Ady szerepében. Mint ahogy József Attila szerepében sem lennék jó, mert az az őrület, ami ott lüktet az egész életműben, abból bennem nincs elég. Bennem több a józanság, a kívülállás, az irónia, az önirónia, a kétkedés. Arany igen, Petőfi nem, életkortól függetlenül. És Babits igen, Ady nem, Karinthy sem. Mondtam már Karinthy-verseket, prózákat, de ő erősebb, hatalmasabb, húsz kilóval több, mint én vagyok. Húsok vannak, súlyos izmok, hájak, mélyebb hang, olyan erő, amivel én nem rendelkezem.

Biztosan tudja nagyon sok szerzőről, hogy nem mondaná őket. Van olyan egyébként, akit eljátszana?

Nem félünk a farkastól, Radnóti Színház, 1995, Csankó Zoltánnal, Csomós Marival és Nagy Marival

Nádasdy Ádám verseit szívesen mondanám, sokszor gondoltam rá, beszéltünk is egyszer arról, hogy mennyire ismerős mindkettőnk számára az erős apafigura, és hogy ha egyszer megírná az apját, Nádasdy Kálmánt, talán összeállíthatnék belőle valamit. Vagy Várady Szabolcs, aki – mint már említettem – gyerekkori barát és nagyszerű költő. De például Petrit nem tudnám színpadra vinni. Petri kortársam volt, egy évben születünk. Ismertem is. De ő nem az én hangom. Nádasdy igen, Várady igen, Petri nem. Nincs hozzá közöm. Alkatilag nincs. A színházban szoktuk mondani, hogy ő nem játszhatja el Rómeót, ő Mercutio. Ő nem játszhatja el Othellót, az ő szerepe Jago. Színészalkat. Én derék, jó fiú vagyok amúgy, rendes is, ritkán hazudok és biztosan nem vagyok aljas, de Jagót abszolút játszhattam volna, Othellót soha. Én Jago-alkat vagyok.

Fizikai okokból?

Belülről. Lucifert játszhatnám a *Tragédiában*, Lucifert, a fényhozót, és nem Ádámot. Főiskolai osztályfőnököm, Szinetár Miklós azt mondta, mikor épp Zubolyt próbáltam egy órán: „Andriskám, vegye tudomásul, hogy maga buta embert soha nem tud eljátszani.” Ez akkor bölcs tanácsnak

tűnt, de Szinetárnak nem lett egészen igaza, mert többször is sikerült olyan butát játszanom, aki nagyon okosnak tartja magát. Afféle okoskodót.